

HAMERLI PETRA

hamerli.petra@gmail.com

történész, PhD-hallgató

(Pécsi tudományegyetem – Università degli Studi di Roma „La Sapienza”)

A katolikus egyház a spanyol polgárháború első hónapjaiban

Silvio Sericano nunciussága, 1936. június 11. – november 4.

*—The Catholic Church During the First Months of the Spanish Civil War
The Nunciature of Silvio Sericano, 11 June–4 November 1936 —*

ABSTRACT During the Spanish Civil War (1936–1939) the Catholic Church has been in a difficult situation. The persecution of the religion in Spain has begun after the proclamation of the Second Republic (from 1931), which the nationalist groups of General Francisco Franco wanted to demolish with a revolution. When the Civil War outbreak, the Nuncio in Madrid was Silvio Sericano (11 June–4 November 1936) who – though the strict censure – sent several telegrammes and reports to the Apostolic Holy See. These documents can be found in the Historical Archive of the Second Section of the Vatican’s Secretariat of State (Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato). After he left Madrid, Sericano wrote a valid final report to the Secretary of State, Eugenio Pacelli, in which he detailed not only the events, but also his personal impressions. In my paper I would like to delineate the situation of the Spanish Catholic Church in the first months of the Civil War based on these documents.

KEYWORDS Spanish Catholic Church in 1936, Silvio Sericano, Persecution, Spanish Civil War, Communism in Spain

DOI 10.14232/belv.2016.3.4 <https://doi.org/10.14232/belv.2016.3.4>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Hamerli Petra (2016): A katolikus egyház a spanyol polgárháború első hónapjaiban. *Belvedere Meridionale* 28. évf. 3. sz. 54–63. pp.

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A spanyol polgárháború (1936–1939), illetve a háborúba való nemzetközi beavatkozás történetét Magyarországon és külföldön egyaránt számos aspektusból feldolgozták már. Magyarországon a háború eseményei, a spanyol–magyar kapcsolatok és a spanyol–olasz viszony a Spanyolországgal foglalkozó hazai történetek jóvoltából már kellően feltártak. A magyarság körében azonban kevésbé ismert az, hogy miként alakult a spanyol katolikus egyház helyzete a belviszály idején. Bár a spanyol polgárháborús mártírokról és az időszakban jellemző egyház-üldözésről születtek már külföldön monográfiák,¹ ezek nem támaszkodnak a Vatikán Államok Közötti Kapcsolatok Szekciója Történeti Levéltárában – Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato – található forrásokra. Tanulmányomban arra teszek kísérletet, hogy Silvio Sericano madridi apostoli nunciának (1936. június 11–november 4.) a nevezett levéltárban fellelhető táviratai, és a Madridból való elutazását követően készült beszámolója alapján képet adjak arról, hogy a háború első hónapjai milyen megpróbáltatásokkal jártak az egyház számára.

1. A katolikus egyház Spanyolországban a polgárháborút megelőzően

Az 1936. július 18-án kirobbant köztársaság-ellenes katonai felkeléssel kezdődő, három éven át húzódó spanyol polgárháború alatt – különösen annak első hónapjaiban – a katolikus egyház tagjai üldözésnek és atrocitások sorozatának voltak kitéve az ország azon területein, amelyeket a harcok érintettek.² Bár a klasszikus értelemben vett egyházüldözés a háború kirobbanásával egy időben jelentkezett, az egyház tevékenységét már az 1931. április 14-én kikiáltott Második Köztársaság kormánya is korlátozni igyekezett. A nevezett kormány elvetette az államvallás létezését, és egy sor olyan intézkedést hozott, amelyek korlátozták a hitéletet.³

Ezeket a rendelkezéseket a Második Köztársaság 1931. december 9-én kelt alkotmánya fogalmazta meg, amelynek öt cikkelye foglalkozott olyan kérdésekkel, amelyek az egyházat is érintették. A 3. cikkely kimondta, hogy Spanyolországnak nincs egyetlen, hivatalos vallása, amellyel az alkotmány szakított a felekezeti állam eszményével, s egyúttal kimondta az állam és az egyház különválasztását is. Ennek pozitív olvasata jelent meg a 27. cikkelyben, amely garantálta a lelkiismereti- és vallásszabadságot, utóbbit a közerkölcs követelményeinek figyelembe vételével. Ugyanez a paragrafus tartalmazta azt is, hogy a hitélet magánügyként kezelendő, és a nyilvános vallásgyakorlásra a kormány jóváhagyása mellett nyílik lehetőség. A 26. cikkely azon túl, hogy a vallási felekezeteket egyesületként tekintendő szervezeteknek nyilvánította – s így az egyesületekre vonatkozó törvények alá helyezte őket –,⁴ a cikkely kilátásba helyezte azoknak a szerzetesrendeknek a felosztatását és vagyonuk elkobozását, amelyeket a kormány veszélyesnek talált az állam működésére nézve. Ez a jezsuita rendre vonatkozott.⁵ A többi szerzetesrendre vonatkozó intézkedéseket úgy lehetne összefoglalni, hogy az alkotmány különleges törvénnyel tette államilag ellenőrizhetővé a tevékenységüket.⁶ Ezek a cikkelyek közvetlenül érintették a vallási életet, s – noha a 26. paragrafus javarészt a katolikus egyház ellen hozott intézkedéseket

¹ A legutóbbi 2015-ben (MARIO ARTURO IANNAONE (2015): *Persecuzione: la repressione della Chiesa in Spagna fra Seconda Repubblica e guerra civile* (1931–1936). Torino, Lindau.) jelent meg.

² RANZATO 1988. 196.

³ IANNAONE 2015. 3–4.

⁴ Soós 2010. 70–71.

⁵ COPPOLA 200. 222.

⁶ Soós 2010. 72.

– megfigyelhető, hogy az alkotmányban foglaltak az összes felekezetet hátrányosan érintették. Az egyházat érintő, két rövidebb cikkely a válás intézményét vezette be (43. cikkely), illetve a hitoktatást vonta állami felügyelet alá (48. cikkely).⁷

Az Apostoli Szentszék nyilvánvalóan a katolikust államvallásként elismerő, 1851-es konkordátum súlyos megsértéseként értékelte az alkotmányt,⁸ és igyekezett fellépni ellene. Érdeemes megjegyezni, hogy a Második Köztársaság kikiáltásakor a Vatikán vonakodott elismerni az új kormányt – noha később megtette ezt –, ami nagy valószínűséggel hozzájárulhatott a katolikusokat sújtó intézkedésekhez.⁹

Kezdetben a spanyol társadalom nem ellenezte ezeket az intézkedéseket, miután a köztársasági kormány propagandájának eredményeképpen a nép olyan intézményként tekintett az egyházra, amely kizárólag a gazdagok és az arisztokrácia érdekeit szolgálja.¹⁰ A háború alatt azonban ez a tendencia megváltozott, és a spanyolok vallásos érzületét elmélyítette az egyházi személyek ellen elkövetett kegyetlenségek megtapasztalása.¹¹

2. Silvio Sericano feljegyzéseinek háttere

A spanyol polgárháborút elindító, Francisco Franco tábornok és társai által kirobbantott, köztársaság- és kormányellenes felkelésre – annak ellenére, hogy váratlanul érte a madridi kormányt – a már feltárt adatok tanúsága szerint lehetett számítani. A Marokkó spanyol részén fekvő Tanger városában állomásozó olasz katonai attasé, Giuseppe Luccardi már június elején arról informálta kormányát, hogy Spanyolországban küszöbön áll egy katonai felkelés.¹² Pár nappal a megmozdulás előtt Franco levélben kérte Benito Mussolini olasz miniszterelnök támogatását, biztosítva a Ducét arról, hogy a segítség fejében kész fasiszta berendezkedésű kormányzatot létrehozni Spanyolországban. Bár az ajánlat, amely két fasiszta hatalom létét helyezte kilátásba a Mediterráneum térségében, kétségtelenül kecsegtetőnek bizonyult, Mussolini először mégis nemet mondott,¹³ később azonban mégis Franco támogatása mellett döntött. Ennek oka kettős volt. Egyrészt Franco mellett foglalt állást Németország is, másrészt pedig Franciaország a köztársaságiaknak ígért támogatást,¹⁴ akiknek győzelme – Mussolini vélekedése szerint – kommunizmusba vinné Spanyolországot, veszélyt jelentve az egész mediterrán régióra.¹⁵

Mussolini vélekedése helytállónak bizonyult, a háború első hónapjaiban valóban jelentkeztek a szélsőséges eszmék a térségben, amelyek képviselői az arisztokrácia mellett az egyházat is üldözésnek vetették alá. A klérus tagjait ért atrocitások végett XI. Piusz pápa (1922–1939) egyre

⁷ Uo.

⁸ COPPOLA 2007. 222. A konkordátum megegyezés az állam és az egyház között, amely kölcsönös érdekű viszonyokat szabályoz. (CANTORI 2016. 180.) Az egyház célja a konkordátumok megkötésével a tevékenységének ellátásához szükséges függetlenség és jogi garanciák biztosítása. (Uo. 189.)

⁹ TRYBUS 2011. 27.

¹⁰ RANZATO 1988. 209.

¹¹ Uo. 215.

¹² KATONA 2005. 13.

¹³ KATONA 2011. 228–229.

¹⁴ KATONA 2005. 14.

¹⁵ KATONA 2011. 227.

kevésbé volt a köztársasági államforma híve Spanyolország területén,¹⁶ és mind a pápai állam hivatalos sajtóorgánuma, a L'Osservatore Romano útján, mind Domenico Tardini vatikáni államtitkár személyes, a római spanyol követségen tett nyilatkozatai által határozott tiltakozását fejezte ki a történetk végett, ám eredménytelenül.¹⁷ Az olasz kormány – amelynek a spanyol polgárháborúban való részvételére ezért is tértem ki – igyekezett elősegíteni a papság elmenekülését Spanyolországból, jó néhány egyházi méltóságot megmentve a börtöntől.¹⁸

Tanulmányomnak nem célja a spanyol polgárháború közismert eseményeinek bemutatása. Szempontunkból annyit fontos kiemelni, hogy a háborús évek alatt, 1936 és 1939 között egy időben két kormány működött Spanyolországban. A köztársaságiak kormánya, amelynek miniszterelnöke Manuel Azaña volt, Madridban székel, a nacionalista ellenkormány pedig Burgosban alakult meg Franco vezetésével.¹⁹ Az Apostoli Szentsek, bár elviekben inkább a nacionalistákkal szimpatizált, az óvatos diplomácia jegyében 1938-ig nem ismerte el a burgosi kormányt, s meghagyta a madridi nunciaturát.²⁰ Ennek élén 1936. június 11–november 4-ig Silvio Sericano állt, aki szép számmal küldött táviratokat a vatikáni államtitkárságnak a polgárháború egyházi vonatkozásban is jelentős eseményeiről, és novemberi távozását követően részletes beszámolót is készített Eugenio Pacelli bíboros államtitkár²¹ számára. Ezek a Vatikán Államok Közötti Kapcsolatok Szekciója Történeti Levéltárában (Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato) találhatóak.

3. A katolikus egyház helyzete a polgárháború első hónapjaiban Sericano feljegyzései alapján

Sericano 1937. január 11-én küldte el záró beszámolóját Pacellinek, amelyben – mint azt a nuncius maga is megfogalmazta – a történetk részletes bemutatására törekedett.²² A forradalom kirobbanásának híre 1936. július 18-án reggel érte el Madridot, ám a lakosság körében – amely ekkorra már hozzászokott a különböző, katasztrófákat bejelentő rémhírekhez – nem keltett különösebb riadalmat. A helyzet súlyosságára csak akkor kezdett ráeszmélni a város, amikor Madrid hirtelen el lett vágva mindennemű kommunikációs csatornától, amelyen keresztül hírek érkezhettek volna az ország más területeiről.²³ Sericano így emlékezett vissza az első estére:

„Aznap 18 órakor felkeresett az »El Debate« című katolikus lap egyik szerkesztője, aki elmondta nekem, hogy az újság főszerkesztője, De Louis úr küldte őt a nunciaturára azzal a közlendővel, hogy a helyzet rendkívül súlyos és a nunciatura veszélyben van. Ezért azt tanácsolta, hogy hagyjam el a nunciaturát és keressék menedéket valamely másik követségen, ám az ne a német, az olasz, vagy a portugál nagykövetség legyen, amelyek szintén veszélyben vannak, miután

¹⁶ MARQUINA 2006. 230–231.

¹⁷ Uo. 235.

¹⁸ Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato: S.RR.SS. Affari Ecclesiastici Straordinari: AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 262. ff. 93–94 verso; a továbbiakban: v. 3588/36. (Aláírás nélkül) Cianónak, 1936. szeptember 26.

¹⁹ HARSÁNYI 2014. 215.

²⁰ COPPOLA 2007. 251.

²¹ 1939 és 1958 között pápa, XII. Piusz.

²² S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 265. ff. 63–83 v-r (recto). Rapporto finale di Mons. Sericano sulla guerra civile in Spagna. Sericano Pacellinek, 1937. január 11. f. 63 v-r.

²³ Uo. f. 63 v-r

a tömeg megrohmozta őket. (...) Azt feleltem erre, hogy ismerve a vörösök [a köztársaságiakat ezzel az elnevezéssel illetve az ellenzékük – H. P.] rosszakaratát, semmi nem lepne meg engem, még a legrosszabb sem. (...) ha az Úr akarata az, hogy kellemetlenség érje a személyemet, úgy az itt történjen, azon a helyen, ahová rendeltettem, ezért nem szándékozom elhagyni a nunciatúrát.”²⁴

A polgárháború első napjaiban számos egyházi épület a köztársasági–nacionalista összecsapás áldozatául esett, főként a bombatámadások következtében.²⁵ Madrid egyik leghíresebb templomát, a Szent András katedrális is felgyújtották, amiről Sericano részletesen beszámolt:

„Délután [1936. július 19-én – H. P.] történtek az első, templomokat érintő tüzesetek. Ezek közül a saját szememmel, minden mozzanatát tekintve egyet láttam, nevezetesen az impozáns Szent András templom felgyújtását, amely mintegy 200 méterre található a nunciatúra épületétől. (...) Milícia-csapatok (így hívták a felfegyverzett vörösöket) futottak végig a templom utcáján, a néhány járóelőnek megparancsolták a visszavonulást, és a városnegyed lakóinak elrendelték, hogy csukják be az ablakokat. Ezalatt lőtték a templomot, úgy téve, mintha saját magukat védenék egy, a templomban rejtőző ellenség ellen, miközben egyértelmű volt, hogy nem tartózkodik ott senki. Ez a komédia, ha hívhatom így, körülbelül egy órán át tartott. A nunciatúra legfelső emeletén elhelyezkedő dolgozószobám ablakából figyelemmel kísérhettem az eseményeket, és mialatt a lövöldözés okain tűnődtem, 19 óra tájékán – nagy meglepetésemre – észrevettem, hogy felfegyverzett emberek és asszonyok közelednek a templom terére, mintha mi sem történt volna. 19:30 körül hosszú tapsvihart hallottam, és néhány pillanat múlva fekete füstoszlop szállt fel ebből a művészetileg is csodálatos templomból. Nyilvánvalóan a lövés volt az egyezményes jel, amellyel a tömeget odahívták, hogy asszisztáljanak egy vallási műemlék felgyújtásának barbár előadásához.”²⁶

²⁴ Uo. f. 63 r.–64 v. Saját fordítás (a továbbiakban is, minden idézett, olasz és spanyol nyelvű szöveg esetében.) Verso le 18 di detto giorno venne a visitarmi un Redattore del giornale cattolico „El Debate”: Mi disse che lo inviava alla Nunziatura il Direttore del medesimo giornale, Sig. De Luis, per dirmi che la situazione era gravissima, che la Nunziatura era in pericolo e che mi consigliava ad allontanarmi dalla Nunziatura cercando rifugio presso altra ambasciata, che non fosse però quella tedesca, italiana o portoghese, perchè anch'esse in pericolo di essere prese d'assalto della folla. (...) Risposi al medesimo Redattore che, al corrente com'ero dei malvagi propositi dei rossi, non mi avrebbe recato meraviglia (f. 63 r) alcuna qualunque eccesso, anche i peggiori. (...) se era nei disegni della Divina Provvidenza che qualche cosa di sgradevole avesse dovuto capitare alla mia persona, preferivo che ciò mi fosse accaduto là al mio posto, e che non intendevo perciò di allontanarmi dalla Nunziatura. (f. 64 v.)

²⁵ RANZATO 1988. 200.

²⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 265. ff. 63–83 v–r . Rapporto finale di Mons. Sericano sulla guerra civile in Spagna. Sericano Pacellinek, 1937. január 11. ff. 64 r.–65 v. Nel pomeriggio ebbe luogo il primo incendio di chiese. Di tali incendi ho avuto occasione di assistere personalmente, in tutte le sue fasi, ad uno: quello della magnifica Chiesa di Sant'Andrea, situata a circa 200 metri dalla Nunziatura. (...) Gruppetti di miliziano (così si chiamarono in seguito i rossi armati), percorrendo le vie che fanno capo a detta Chiesa, ordinavano ai pochi passanti di ritirarsi, ingiungevano agli abitanti di quel quartiere popolare di chiudere le finestre, e sparavano all'impazzata contro la Chiesa medesima, comportandosi nei loro movimenti come per dare l'impressione che essi si difendevano contro un preteso nemico, annidato in quella Chiesa; mentre era evidente che in quella Chiesa non si trovava nessuno. (f. 64 r.) Tale commedia, se così si può chiamare, durò per circa un'ora. Potei seguirne attentamente lo svolgimento dalla finestra del mio studio, situato al piano superiore della Nunziatura medesima, e mentre mi chiedevo il perchè di tutta quella sparatoria, verso le 19 con mia sorpresa ho incominciato a notare qua e là nelle vie sottostanti uomini disarmati ed anche donne, come se nulla accadesse, si avviavano tranquillamente verso il piazzale di detta Chiesa. Alle 19 e ½ (f. 64 r.) circa, udii distintamente un prolungato applauso della folla, e pochi istanti dopo una colonna di fumo nerastro si innalzava da quella artistica Chiesa, in preda alle fiamme. Evidentemente la sparatoria era il segnale convenuto per richiamare sul luogo il maggior numero di spettatori per assistere al barbaro spettacolo di un monumento d'arte e di culto in fiamme. (f. 65 v.)

A tüzeset után – mint a tudósításból kiderül – a nunciatúrát is megrohamozták az anarchisták – akiket Sericano sok esetben azonosít feljegyzéseiben a köztársaságiakkal –, molesztálva az ott élő és dolgozó embereket.²⁷ Erről Sericano korábban táviratban is tudósított, kifejtve, hogy az egyházi illetőségűek napról-napra növekvő veszélynek vannak kitéve, és valósággal menekülni kényszerülnek a „vörösök” elől.²⁸

Az összecsapások első két napja alatt – Sericano beszámolója szerint – mintegy húsz templomot felgyújtottak, a többi pedig kizsákmányolták, meggyalázták, vagy elfoglalták a szélsőségesek. A bombatámadások során azonban a nacionalisták is számos egyházi épületet károsítottak. Az egyházi tulajdonban lévő egyéb épületeket – néhány apácázárdától eltekintve – szintúgy világi célokra használták fel, és akadt olyan is, amelyben ateista múzeumot rendeztek be. A plébániák levéltárait javarészt elpusztították, az egyházi személyeket pedig kegyetlenül meggyilkolták, bebörtönözték, vagy elüldözték.²⁹ Az egyházat üldöző anarchisták feltehetően azt a látszatot kívánták kelteni, hogy az egyház elpusztítható és véges.³⁰

Sericano, mint az Apostoli Szentszék követe, természetesen tiltakozott az egyházüldözés ellen. Nem lévén sem telefonos, sem személyes összeköttetésre lehetősége a külügyminisztériummal, levélben fordult Augusto Barcia külügyminiszterhez, hogy tájékoztassa a „szomorú helyzetről”.³¹ A jegyzék így szól:

„Több templom, vallási intézmény és kollégium, mint a Katedrális, a Fájdalmas Szűzanya, Szent András, San Cayetano, San Lorenzo templomai, és a piarista iskolák...stb. pár óra alatt a lángok martalékává lettek. A tüzeseteket számos pap és szerzetes letartóztatása követte, annak ellenére, hogy mindannyian távol állnak a politikától, és nem ápolnak kapcsolatot a politikai pártokkal. Több kolostorban házkutatást végeztek mondvacsinált ürügyekkel, átvizsgálva azok nyilvántartásait. A vallási szertartásokat megzavarták és megszakították, a hívek csak titokban gyakorolhatják a vallásukat. Az egyház helyzete, mint látható, igen szomorú és nyomorúságos. Mindez rövid időn, mindössze 48 órán belül történt ennek a nemes nemzetnek a fővárosában. A régi idők keresztényüldözése ez, a civilizált új világban.”³²

A tiltakozó jegyzék végén Sericano annak a reményének adott hangot, hogy a kormány

„gyorsan elrendeli az atrocitások megszüntetését, és hatékonyan alkalmazza a szükséges biztonsági intézkedéseket, hogy ne ismétlődhessenek meg hasonló esetek; továbbá készen áll orvosolni az igazságtalanságokat.”³³

²⁷ Uo. f. 65 r.

²⁸ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 260. Copia dei cifrati di Mons. Silvio Sericano (Incaricato d’Affari Nunziatura Apostolica). f. 19 v. 1936. július 26.

²⁹ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 265. ff. 63–83 v–r . Rapporto finale di Mons. Sericano sulla guerra civile in Spagna. Sericano Pacellinek, 1937. január 11. f. 66 v.

³⁰ RANZATO 1988. 213.

³¹ CANOSA 2009. 65.

³² S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 265. ff. 63–83 v–r . Rapporto finale di Mons. Sericano sulla guerra civile in Spagna. Sericano Pacellinek, 1937. január 11. f. 67 v. „Numerosos templos, Iglesias y colegios religiosos, como la Catedral, las parroquias de Nuestra Señora de los Dolores, San Andrés, San Cayetano, San Lorenzo el Beato Orozco, Escuelas Pias, etc..., se han visto reducias en pocas horas a un montón de cenizas, presa de las devastadoras llamas. A estos incendios ha venido a unirse la detención de numerosos sacerdotes y religiosos, alejados en absoluto de la política y sin relación ninguna con los partidos políticos; varios y insistentes registros de conventos, particularmente de religiosos, llevados a cabo bajo los más fútiles pretextos; el culto público interrumpido en absoluto, y los sacerdotes y los fieles forzados a cumplir clandestinamente sus deberes religiosos, casi, diría, como en los tristes y a la par gloriosos tiempos de la primitiva Iglesia. Todo esto ha sucedido en el breve espacio de cuarenta y ocho horas en la capital de esta noble Nación, faro esplendente que en tiempos pasados irradió la civilización cristiana a un nuevo mundo.”

³³ Uo. f. 67 v. „rapidamente cursará la oportunas órdenes para cortarlos (tales desmanes), adoptando las

A tiltakozó jegyzék válasz nélkül maradt. Bár a gyújtogatás és a papságot ért atrocitások az idő múltával mérséklődtek az első napokhoz képest, végeredményben a polgárháború hatalmas veszteséget okozott az egyháznak. Noha a nacionalisták szerették volna megnyerni ügyüknek a klérust és vele együtt a pápai államot, a harcok hevében ők is kárt tettek az egyházi épületek épségében.³⁴ 1936. augusztus 20-ára mintegy húsz templom lett a lángok martalékává, s a katonák a parókiák nagy részét kifosztották. A többi templomot a vörös csapatok elfoglalták és bezárták, illetve profán módon átalakították a funkciójukat. A szélsőségesek ugyancsak megszállták a püspöki palotát, a papképző szeminárium épületét, valamint a katolikus lapok, könyvek kiadóit. Nem kímélték a szerzetesrendek tulajdonában lévő intézményeket sem. A papság nagy részét – beleértve a püspököket is – menekülésre kényszerítették. Akiket sikerült elfogniuk, azokat letartóztatták, vagy a saját házukban, illetve nyilvánosan, megalázó módon kínozták meg őket. A vallásgyakorlást Madrid egész területén megtiltotta a köztársasági kormányzat, amely az arisztokrácia tagjai, valamint a jobboldali beállítottságú személyek ellen is hasonló intézkedéseket alkalmazott. Ezen felül egyre erősödött a cenzúra a híradások tekintetében is.³⁵

Nem voltak nagyobb biztonságban a püspököknél és a szerzeteseknél a nunciatúra tisztségviselői sem. Kezdetben magánházakban rejtőztek el annak érdekében, hogy ne legyenek kitéve a kommunisták folyamatos molesztálásainak, azonban nem kellett sok időnek eltelnie ahhoz, hogy a köztársaságiak a privát lakások átkutatását is elkezdjék. Miután minden papot letartóztattak, akit ott találtak, a tisztségviselők Sericanohoz fordultak, kérve, hogy rejtse el őket a nunciatúrán. Sericano örömmel fogadta őket.³⁶

„Itt közösen éltük az életünket. Reggel mindannyian szentmisén vettünk részt, néhány hívő társaságában, akik titokban, még az ebben rejlő veszély ellenére is a szentségek elé járultak.”³⁷

Ez alátámasztja azt a korabeli meglátást, miszerint az egyháziak kegyetlen meghurcolásával a köztársaságiak éppen a terveik, vagyis az egyház gyengítésének ellenkezőjét érték el, ugyanis az események növelték a vallásos érzületet a lakosság körében. Különösen azért imádkoztak sokan, hogy mihamarabb véget érjen a polgárháború.³⁸

A házkutatások természetesen nem elsősorban a papság ellen irányultak, hanem sokkal inkább a civil lakosságot sújtották:

„Megkezdődött a magánlakások módszeres, aprólékos átkutatása, amelyet milícia-csapatok végeztek, utcáról utcára, házról házra, szobáról szobára, különös tekintettel a pincékre és a padlásokra. Mindegyik házat gondosan átvizsgálták, nem kevesebb, mint 3–4 alkalommal: először eldugott fegyvereket kerestek, másodsorra egykori katonák, illetve proletariátus-ellenesek után kutattak, végül értékes tárgyak, kompromittáló iratok reményében túrták fel a bútorokat, matracokat, takarókat...stb.”³⁹

eficaces medidas de seguridad necesarias, para que no tengan que repetirse hechos como los aludidos, y sean prontamente reparadas las injusticias cometidas.”

³⁴ RANZATO 1988. 200–202.

³⁵ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 263. ff. 30–32 v. N. 195/26. Sericano beszámolója Pacellinek, 1936. augusztus 20.

³⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 265. ff. 63–83 v-r. Rapporto finale di Mons. Sericano sulla guerra civile in Spagna. Sericano Pacellinek, 1937. január 11. ff. 67 r–68 v.

³⁷ Uo. f. 68 v-r. In casa si faceva vita comune. Al mattino avevamo tutti il conforto di celebrare la Santa Messa, cui assistevano d'ordinario pochi fedeli che di nascosto, non senza pericolo personale, (f. 68 v) venivano per accostarsi ai Santi Sacramenti. (f. 68 r.)

³⁸ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 262. ff. 38–42 v. 3237/36. Dátum és aláírás nélkül.

³⁹ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 265. ff. 63–83 v-r. Rapporto finale di Mons. Sericano sulla

Akit csak a legkevésbé is gyanúsna találtak, arra kivégzés, lemészárlás, vagy börtön várt. Utóbbiból kétféle létezett: az állami börtönök, és a vörös csapatok által fenntartottak, amelyek jóval kegyetlenebb módon bántak az elítéltekkel, mint az államiak. A tudósítás szerint, mire Sericano elindult Spanyolországból, csak a fővárosban a köztársaságiak mintegy 20 ezer embert börtönöztek be, és több tízezret mészároltak le. Köztük a politikusok, egykori katonák, arisztokraták és értelmiségiek mellett – akiket a kommunisták ellenségeivé kiáltottak ki – egyszerű munkások is voltak, akik jobboldali párthoz tartozónak vallották magukat.⁴⁰

Augusztus elejére a helyzet tovább romlott mind az egyház, mind a civil lakosság szempontjából. A letartóztatások mindennaposakká váltak, s a bebörtönzöttek – életüket féltve – nem mertek hírt adni magukról. Ami a hitéletet illeti, a vallásgyakorlásnak még a magánjellegű formája is veszélyessé vált.⁴¹ Sericano – mint utalt rá – csak a madridi eseményeket láthatta saját szemével, azonban a cenzúrán átjutott hírekből arra következtetett, hogy Katalóniában és Toledóban – amelyek szintén a köztársaságiak által megszállt régiókhoz tartoztak – még ennél is súlyosabb lehetett a helyzet.⁴²

1936. augusztus 24-én XI. Piusz pápa – Pacelli bíboros útján – Sericano személyes véleményét kérte az ügyben, hogy szükséges-e a szentszéki beavatkozás.⁴³ A nuncius válasza szerint a közbelépés csak abban az esetben lenne lehetséges, ha a kormányerők olyan szorult helyzetbe kerülnének, hogy a lázadó hadsereg fenyegetné őket. Ha ez a helyzet létrejönne, a madridi kormány a rendfenntartó erők támogatásával nyomást tudna gyakorolni a vörös csapatokra.⁴⁴ Ez a rövid levélváltás jól érzékelteti, hogy bár a vatikáni államtitkárságban felmerült a beavatkozás lehetősége, a Szentszék – vélhetően az óvatosság jegyében – mégsem kívánta elkötelezni magát Franco és csapatai, illetőleg a burgosi ellenkormány mellett. Sericano feljegyzéseinek hangvételéből egyértelműen kiviláglik, hogy a nuncius számított arra, hogy a madridi kormány lépéseket fog tenni a háború első heteiben jelentkező anarchia és terror ellen, azonban a politikai vezetés tehetetlennek bizonyult.⁴⁵

A köztársasági kormány cselekvőképtelenségéhez nagyban hozzájárult az a tény, hogy a kommunisták sokszor magukat a minisztereket is halálosan megfenyegették, és esetleges rendelkezéseiket figyelmen kívül hagyták.⁴⁶ A szocialisták maguk mögött tudhatták Spanyolország egyik népcsoportjának, a baszkoknak a támogatását is, akik abban a hitben álltak a „vörösök” mellé, hogy győzelmük esetén elnyerhetik területi autonómiájukat. Az egyébként nacionalista

guerra civile in Spagna. Sericano Pacellinek, 1937. január 11. f. 69 v. – *Incominciarono le perquisizioni (f. 68 r.) sistematiche delle abitazioni private: Perquisizioni minuziosissime, ripetutamente eseguite da gruppi miliziani, via per via, casa per casa, camera per camera, con particolare attenzione ai sotterranei ed alle soffitte. Tutte le abitazioni private furono in tal modo minuziosamente perquisite non meno di tre o quattro volte: Prima per vedere se vi erano armi nascoste; poi per ricercarvi ex-militari ed elementi sospetti di aversione al proletariato, e poi ancora per sequestrare valori, carte compromettenti, mobili; materassi, coperte etc...*(f. 69 r)

⁴⁰ Uo. f. 69 r.

⁴¹ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 260. Cifrati di Sericano. Ikt. sz. 29. f. 29 v. 1936. augusztus 2.

⁴² S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 265. ff. 63–83 v–r. Rapporto finale di Mons. Sericano sulla guerra civile in Spagna. Sericano Pacellinek, 1937. január 11. f. 70 v.

⁴³ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 260. Ikt. sz. 35. f. 45 v. Pacelli Sericanonak, 1936. augusztus 24.

⁴⁴ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 260. Ikt. sz. 32. f. 45 v. Sericano Pacellinek, 1936. augusztus 25.

⁴⁵ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 260. Cifrati di Sericano. Ikt. sz. 28. f. 38 v. 1936. augusztus 13.

⁴⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 265. ff. 63–83 v–r. Rapporto finale di Mons. Sericano sulla guerra civile in Spagna. Sericano Pacellinek, 1937. január 11. f. 70 r.

baszkok körében az egyházellenes propaganda sikeresnek bizonyult, így ők is tevékeny részt vállaltak a katolikusok üldözésében.⁴⁷

Sericano benyomása szerint a madridi kormány igyekezett véget vetni a klérus ellen folyó kegyetlenségeknek, és a köztársaság-párti politikusok próbáltak jó kapcsolatot ápolni a Szent-székkal,⁴⁸ ám ez mit sem változtatott a szélsőségesek hozzáállásán. A nemzetközi megítélés szerint a spanyolországi kommunistákat egyfelől a Szovjetunió, másfelől Franciaország támogatta. A német „Kölnische Volkzeitung” című lap egyik cikke szerint a „vörösöket” a Komintern támogatta a francia Kommunista Párton keresztül, fegyveres segítségben részesítve őket. Az Apostoli Szentsek az újsághírt illetően főként arra figyelt fel, hogy a cikk szerint a Kominternhez sok szervezet társult, amelyek antiklerikális beállítottságúak voltak, és a templomok, vallási intézmények felszámolását célozták. A csoport tagjai rendszeresen kegyetlenségeket követtek el a szerzetesek körében. Ily módon a polgárháborún belül, annak mintegy hozadékeként a vallásháború is jelentkezett.⁴⁹

Nem enyhített a helyzeten az sem, hogy 1936. szeptember 14-én XI. Piusz Castelgandolfóban elmondott beszédében szót emelt az egyházüldözés ellen.⁵⁰ Az egyre súlyosabb veszélyt látva Giuseppe Pizzardo vatikáni államtitkár felszólította Sericano-t, hogy – miután a Vatikánban az életéért aggódnak – haladéktalanul hagyja el Madridot egy másik követségen keresztül, és meneküljön biztonságos helyre.⁵¹ A határozott rendelkezés oka az volt, hogy a Szentsek képviselői már korábban is igyekeztek távozásra bírni Sericano-t, ám ő ennek nem tett azonnal eleget. Ezt beszámolójában azzal indokolta, hogy elutazása esetén a nunciatúra tisztségviselői, akik időközben az ő személyes védelme alá helyezték magukat, még inkább ki lennének téve a katolikusokat ért atrocitásoknak.⁵²

Az októberi parancs után azonban tüstént szervezni kezdte Madrid elhagyásának kivitelezését. A nagyhatalmak követségei közül nem jöhettek szóba azok, amelyek a burgosi kormány-nal szövetségben álló államokat képviselték, nevezetesen kizárásra került az olasz, a német és a portugál követség. Miután az Amerikai Egyesült Államok diplomáciai testülete ugyancsak távozni készült a spanyol fővárosból, csak a brit és a francia külképviselet jöhetett szóba. A két eshetőség közül a francia külügyi megbízott, René Bonjean terve tűnt kedvezőbbnek, amelynek sikere esetén Sericano Madridból közvetlenül a franciaországi Toulouse városába utazhatott volna, ahonnan könnyen át lehet jutni vonattal Olaszországba.⁵³

Az előkészületek megszervezése után Silvio Sericano 1936. november 4-én indult útnak,⁵⁴ amely egyúttal madridi nunciusi szolgálata végét is jelentette.

47 Uo. f. 71 v-r.

48 Uo. f. 72 r.

49 S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 262. ff. 10–15 v. Szám nélkül. A Kölnische Volkzeitung cikkének olasz kivonata, 1936. augusztus 14.

50 CANOSA 2009. 82–83.

51 S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 260. f. 69 v. N. 47. Pizzardo Seracinonak, 1936. október 14.

52 S.RR.SS. AA.EE.SS. Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 265. ff. 63–83 v-r. Rapporto finale di Mons. Sericano sulla guerra civile in Spagna. Sericano Pacellinek, 1937. január 11. f. 77 v.

53 Uo. f. 77 v-r.

54 Uo. f. 79 v.

Összegzés

Tanulmányomban Silvio Sericano madridi apostoli nuncius feljegyzései alapján kívántam ízelítőt adni abból, hogy miként alakult a katolikus egyház helyzete a spanyol polgárháború első hónapjaiban, amelyek a harcok talán legvéresebb időszakát jelentették. Sericano épp a vörösteror idején, 1936. június 11–november 4. között teljesített külügyi szolgálatot az Apostoli Szentszék képviselőjében. A táviratok és a beszámoló képet adnak a háború kitörésének körülményeiről, és arról is, hogy az egyháziak miként élték meg az eseményeket. Sericano célja írásaival elsősorban az volt, hogy tájékoztassa a pápai államot a spanyol polgárháború fejleményeiről. A feljegyzések kétségkívül sajátos szemszögből mutatják be az eseményeket, ami leginkább abban ragadható meg, hogy Sericano nem különítette el a köztársaságokat attól a vélhetően csak néhány főt számláló, szélsőségesen baloldali csoporttól, amely az egyházüldözésben bűnösnek tekinthető. Sericano szintén elsiklik afelett, hogy az egyházat ért anyagi károk egy része a nacionalisták számlájára írandó.

A szélsőséges politikai erők igyekeztek megsemmisíteni a katolikus egyházat Spanyolországban, azonban ez minden korlátozó intézkedés és üldöztetés ellenére lehetetlennek bizonyult. *

FORRÁSOK ÉS IRODALOM

Kiadatlan források

Archivio Storico della Sezione per i Rapporti con gli Stati della Segreteria di Stato (S. RR. SS.). Affari Ecclesiastici Straordinari (AA. EE. SS.). Spagna IV. Pos. 889. Fasc. 260–268.

Szakirodalom

- CANOSA, ROMANO (2009): *Pacelli. Guerra civile spagnola e nazismo*. Roma, Sapere 2000 Editore.
- CANTORI, MATTEO (2016): *La Diplomazia Pontificia. Aspetti Ecclesiastico – Canonistici*. Todi, Tau Editrice.
- COPPOLA, SALVATORE (2007): *Entre la religión y la política. I rapporti della Santa Sede con talia, Germania e Spagna (1929–1945)*. Madrid, Siddhardt Mehta Ediciones.
- HARSÁNYI IVÁN (2014): *Spanyol diplomata-arc képek a budapesti spanyol képviselő történetéből (1930–1940-es évek)*. In *Hindu istenek, számi tigrisek. Balogh András 70 éves*. Budapest, ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.
- IANNACONE, MARIO ARTURO (2015): *Persecuzione: la repressione della Chiesa in Spagna fra Seconda Repubblica e guerra civile (1931–1936)*. Torino, Edizioni Lindau.
- KATONA ESZTER (2005): *Spanyol–olasz kapcsolatok a második világháború alatt*. Doktori értekezés. Szeged, Szegedi Tudományegyetem.
- KATONA ESZTER (2011): *Mussolini és a spanyol polgárháború*. *Múltunk* 22. évf. 4. sz. 226–243.
- MARQUINA, ANTONIO (2006): *El Vaticano y el estallido de la guerra civil: el Cardenal Gomá reparó el fracaso diplomático del Marqués de Magaz*. *UNISCI Discussion Papers* 28. évf. 12. sz. 229–244.
- RANZATO, GABRIELE (1988): *Dies Irae. La persecuzione religiosa nella zona repubblicana durante la guerra civile spagnola (1936–1939)*. *Movimento operaio e socialista*. 4. évf. 2. sz. 195–220.
- SOÓS ISTVÁN (2010): *A spanyol állami egyházjog és a katolikus egyház belső joga*. Doktori értekezés. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem.
- TRYBUS, KARL (2011): *For the Republic or the Church: The Vatican's Reactions to the Development of Spain's Second Republic in 1931*. *Bulletin for Spanish and Portuguese Historical Studies* 36. évf. 1. sz. 23–44.